

A magyar nyelv és irodalom az európai integrációban

Sok-sok évszázados története során a magyar nyelv többször is veszélybe került. A török hódoltság idején, midőn a Kárpát-medencét nagyjából nyolcvan százalékban kitöltő magyar népesség igen nagy része esett a pusztítás áldozatául. A Rákóczi Ferenc nevéhez fűződő függetlenségi háború után, midőn a háborús veszteségek, valamint a háború végén fellépő (még a hadi eseményeknél is gyilkosabb) pestisjárvány okozta pusztítás, illetve a magyarányú külföldi betelepítés nagyjából negyven százalékra szorította vissza a magyarság országos számarányát. Ugyancsak jelentékeny veszteséget okoztak a XX. századi háborúk, valamint a trianoni szerződés következményei: a repatriálások, kivándorlások, az erőszakos asszimilációra törekvő politika. Mindez csupán e században mintegy kétmillió fővel apasztotta a magyarság számát a Kárpát-medencében.

A magyar nyelv „halálának” rémképe nemegyszer ragadta magával az írók és nyelvtudósok képzeletét: ez a sötét látomás ugyanakkor a védekező közösségi reflexek kialakulásának indítéka lett. Így például Herder hírhedt „jóslata”, amely a magyar nyelv kipusztulásának végzetes lehetőségét vetette fel. Erre a baljós figyelmeztetésre válaszolt Kölcsey, Vörösmarty és Széchenyi, midőn a „nemzethalál” rémképével próbálta mozgósítani a magyar közvéleményt. Valójában sikerrel, hiszen a reformkor hihetetlen nemzeti lendületét és kezdeményezőkétségét éppen a Herder által meghirdetett „jóslat” ösztönözte, az az elszántság, amely fel kívánta venni a küzdelmet a „jóslat” várható következményeivel.

A huszadik század magyar történelmi tragédiái: Trianon és Párizs, a magyarság egyharmadának kisebbségi sorsba taszítása ismét a nemzethalál rémképét vetette fel. A huszadik században számottevően csökkent a magyarság közép-európai számaránya, és a magyar nyelv a térségben erősen visszaszorult.

1918-tól máig, azaz nyolcvanöt esztendő leforgása alatt a románok és a szlovákok lélekszáma több mint kétszeresére nőtt, miközben a magyarság lélekszáma kevesebb, mint egyharmadával emelkedett. Ha a magyar anyanyelvűek száma ugyanolyan mértékben növekedett volna, mint a szomszédoké (az utódállamok többségi nemzetéi), akkor most legalább huszonkét millió magyarnak kellene lennie a közép-európai régióban, és ez egyértelmű magyar többséget jelentene a Kárpát-medencében.

A magyarság jelenlegi, nagyjából 13 és fél milliós lélekszámával (10 millió Magyarországon, másfél millió Romániában, 500 ezer Szlovákiában, 180 ezer Kárpátalján, 300 ezer a Vajdaságban és együttesen vagy 100 ezer Ausztriában, Szlovéniában és Horvátországban) még így is a Kárpát-medence lakosságának tetemes

részét teszi ki: néhány százalékkal a népesség 50 százaléka alatt. Ez a többség azonban igen törékeny, és gyorsan fogyatkozik.

A magyar nyelv mindezek ellenére sem tartozik a világ „kis nyelvei” közé. 1999-ben jelent meg Fodor István főszerkesztésével az Európában is ritkaságnak számító *A világ nyelvei* című kötet, amely szerint a Földön nagyjából 6000 nyelvet beszélnek, ezek között 12 olyan nyelv található, amely több mint százmillió ember anyanyelve (sorrendben: a kínai, a hindi, az angol, a spanyol, az arab, az orosz, a bengáli, a portugál, az indonéz, a japán, a német és a francia), további tizenhárom nyelvet 50 és 100 millió közötti népesség beszél (vietnámi, koreai, jávai, pandzsábi, telugu, olasz, török, tamil, thai, maráthi, ukrán, lengyel, szuahéli).

A magyar nyelv ebben a rangsorban az igen megtisztelő negyvenötödik helyet foglalja el, előtte olyan nyelvek szerepelnek, mint a filippíno, a burmai, az üzbég, a kurd, a malayalam, a holland, a perzsa, a román, utána pedig olyanok, mint a cseh, szlovák, a szerb, a horvát, a svéd, a dán, a finn, az újgörög, a bolgár és így tovább. A magyar nyelv ezek szerint Európában (az orosz, a német, az angol, a francia, az olasz, az ukrán, a spanyol, a lengyel, a román és a holland után) a tizenegyedik, és több mint húsz nyelvet előz meg az európai nyelvek rangsorában. A nagyvilágon pedig ezerszámra élnek nyelvek, amelyeket a magyarnál kevesebb (jóval kevesebb) ember beszél.

A mögöttünk lévő években Európának szinte valamennyi „kisebb” országában megfordultam (mindenekelőtt a Magyar Írószövetség képviselőjeként). Jártam Hollandiában, Belgiumban, Norvégiában, Svédországban, Finnországban, Írországon és természetesen Ausztriában. Ezek az országok (Norvégia kivételével, amely távolmaradásával népének igen magas életszínvonalát kívánta megvédeni!) mind tagjai az Európai Uniónak, vagyis mindannyian szereztek tapasztalatokat afelől, hogy az uniós integráció milyen hatásokkal jár a nemzeti gazdaság, a nemzeti kultúra és természetesen a nemzeti identitás tekintetében. Azaz a gyakorlati életben és politikában találkoztak azokkal a kulturális és mentális kihívásokkal, amelyeket az úgynevezett globalizáció okoz. Ennek a globalizációnak éppen az európai integrációból eredő hatásaitól ugyanis igen sokan tartanak most a közép-európai régióban, természetesen Magyarországon is.

Mindenekelőtt meg szeretném nyugtatni az aggódókat, hogy az európai integráció, illetve az integrációs folyamattal kényszerűen együtt járó globalizáció (minthogy az uniós betagozódás erőteljesebb betagozódást jelent az euro-atlanti gazdasági övezet és az euro-atlanti intézmények rendjébe is, következésképp az integrálódó országok nemcsak az európai nemzetközösséghez csatlakoznak, hanem teljesebben helyezkednek el az európai–észak-amerikai civilizációs és politikai keretekben is) sehol sem haladt együtt a nemzeti kultúra, a nemzeti identitás megtörésével vagy gyengülésével. Azzal a folyamattal, amelytől a térség „euro-szkeptikus” politikusai oly szenvedélyesen szokták óvni a közép-európai nemzeteket, a magyar nemzetet is.

Az imént felsorolt „kisebb” vagy „közepes” nyugat- és észak-európai országokban mindenütt a nemzeti kultúra és a nemzeti identitás megerősödését és

gazdagodását tapasztaltam. Nem csak a skandináv országokban, amelyek közismert példái annak, hogy a modernizáció és az európai integráció sohasem a nemzeti kultúra gyengülését, ellenkezőleg, teljesebb kibontakozását eredményezi. A finnek például, akiknek a mienknél biztosabb alapokra épülő nemzeti tudatosságáról annak idején Kodolányi János két emlékezetes könyvben is számot adott (*Suomi titka*, 1939; *Suomi*, 1942), az európai uniós csatlakozás és az ezzel együtt járó impozáns gazdasági fellendülés következtében mind öntudatosabban és hatékonyabban mutatják fel (a nagyvilág előtt is) nemzeti hagyományait és kultúrájukat, és a már nemzeti nyelvüket (az ír nyelvet) régen az angolra cserélő írek is az uniós csatlakozást követve fedezik fel mind teljesebben az ír kulturális tradíciót.

A magyar nyelv és kultúra sorsa természetesen nem minden ok nélkül kelt aggodalmakat a magyar értelmiségben (ennek az aggodásnak, ahogy ezt Kölcsey és Vörösmarty költészete vagy Széchenyi István publicisztikai munkássága is tanúsította, közel kétszáz esztendő hagyománya van!). Ezeket az aggodalmakat azonban nem az európai integráció indokolja, hanem egyrészt a magyar kisebbségi közösségeket sújtó folyamatos (Trianon óta nyolc évtizedes) szomszéd országai asszimilációs politika, másrészt a magyar társadalom belső, lelki immunrendszerének gyengülése, amely a huszadik században folyamatosan vezetett a nemzeti identitás mentális rendszerének megengásához, és ezt a folyamatot természetesen retorikai kampányok mindeddig nem voltak képesek a visszájára fordítani. Az európai integráció vélhetőleg nem a nemzeti identitás és kultúra további gyengülését, hanem, ellenkezőleg, erősödését hozhatja, akárcsak a finnek, a hollandok, az írek és a többi „kisnép” esetében. Ehhez persze megfontolt, hiteles és következetes nemzeti stratégiára és a magyar (nem csak a magyarországi) politikai erők és irányzatok valamiféle egyetértésére és együttműködésére lenne szükség (akárcsak Finnországban, Hollandiában és Írországban).

Európában, az egyesült Európában természetesen erősebb helyzetbe kerülnek a „nagyobb” nyelvek: a német, a francia, az olasz, a spanyol és az egész világon, a globalizáció nyelveként, az angol, amely már szinte mindenütt a „második nyelv”, a világnyelv szerepében jelenik meg. Mindazonáltal a „kisebb” nyelvek sem veszítik el jelentőségüket: nemcsak amiatt, hogy elvben az unió minden nyelve egyenrangú, hanem azért is, mert ezek a nyelvek az uniós országok gazdaságának megerősödése következtében, jobb pozícióba kerülnek nemzetközi téren is. Ezt a jelenséget máris tapasztalhatjuk közvetlen környezetünkben, a közép-európai régió országaiban: a magyar gazdaság fejlődése és a nyugati gazdaságokkal kialakult kapcsolatrendszere következtében szinte minden egyes szomszédos országban felértékelődött a magyartudás a gazdasági élet területén. Mára az a korábban meglepőnek tartott helyzet állt elő, hogy románok és szerbek tanulnak magyarul, arra számítván, hogy Magyarország európai uniós csatlakozása esetén magyar közvetítéssel könnyebben tudnak eljutni az unió piacaira és intézményeihez.

Magyarország európai integrációja, legalábbis az én meggyőződéseim szerint, nagy lehetőségekkel járhat együtt nemzeti nyelvünk és kultúránk megerősödésének, hatékony védelmének tekintetében is. A magyar nyelv ma, mindenekelőtt a

Magyarországgal szomszédos államokban, valóban védelemre szorul, hiszen látnivaló, hogy miként töredeznek le nyelvterületünkből kisebb-nagyobb darabok, és miként veszítik el magyar jellegüket, történelmi és kulturális karakterüket olyan régi magyar városok, mint Kolozsvár, Nagyvárad, Marosvásárhely, Kassa és Ungvár. Az európai integráció az olyannyira szükséges nemzeti önvédelemnek is hatékony eszköze lehet.

Az európai integráció ugyanis nem támadja meg a nemzeti nyelveket, a „kisebb” nyelveket sem, és az a körülmény, hogy általános tapasztalatok szerint az angol válik közvetítő nyelvvé az Európai Unión belül is, még nem szorítja háttérbe a nemzeti nyelveket. Azokban az országokban, ahol az angol valóban „második” nyelvként él, és a lakosság igen nagy része legalább „középfokon” ért és beszél angolul, miként ezt a finnek, a svédek, a hollandok helyzete is tanúsítja, szó sincs a nemzeti nyelvek leépüléséről és háttérbe szorításáról. Ellenkezőleg, az angol nyelv széleskörű ismeretét és már gyermekkori elsajátítását az anyanyelv, a nemzeti nyelv igen nagy megbecsülése és tudatos gondozása egészíti ki.

Ugyanez vonatkozik a nemzeti kultúrákra, a nemzeti irodalmakra is: a nemzeti nyelvű könyvkiadás, a nemzeti zene, a színházi kultúra és képzőművészet minden uniós országban bőkezű támogatásban részesül, és ez a támogatás arra is kiterjed, hogy az uniós országok irodalma és művészete, sőt népi kultúrája, már ahol ez egyáltalán fennmaradt a huszonegyedik században, például a skandinávok, a spanyolok, a portugálok, a görögök és az írek körében, tehát ezek a kulturális értékek is minél ismertebbek legyenek az egész európai nemzetközösség előtt. Ebben a tekintetben igen tanulságos az írek példája, akik ugyan vagy két-háromszáz esztendeje elveszítették eredeti nemzeti nyelvüket, mégis annál nagyobb szeretettel és buzgalommal ápolják zenéjüket, táncaikat, művészeti, például építészeti és szobrászati örökségüket és népi hagyományaikat.

Ezért hiszek abban, hogy a magyar irodalomnak is igen jó lehetőségei lesznek európai uniós elhelyezkedésük esetén, és európai integrálódásunk előbb-utóbb orvosolni fogja azokat a lelki sérelmeket is, amelyeket a magyar irodalmi életnek kellett folyamatosan elszenvednie amiatt, hogy nemzeti irodalmunk mindmáig nem igazán a saját rangján van jelen az európai köztudatban, az európai irodalmak között. Ez a kétségtelenül mostoha helyzet szinte egy évszázad óta okoz elégedetlenséget a magyar irodalom öntudatát és önérzetét kifejezésre juttató írók, irodalomtörténészek és kritikusok körében. Hivatkozhatom Babits Mihály 1913-ban keletkezett *Magyar irodalom* című nagy (szinte könyv terjedelmű) tanulmányára, amely igen tekintélyes filológiai anyagot mozgásba hozva próbálja felderíteni annak okait, hogy irodalmunknak, minden hazai és szórványosan külföldi erőfeszítés ellenére sem sikerült az európai köztudatot meghódítania.

„Érthető – mondja Babits –, ha annyira nemzeti értékek, mint az irodalom, nehezen kapják objektív helyüket. Még nehezebben a *kis* irodalom, amelynek ismeretlen a nyelve is. Ritka a nagy világirodalmi szemű kritikus, ki fáradtsággal akarna utat törni ily kétes és csekély bányákba, mikor annyi gazdag, óriás tárna nyíltan áll lámpása előtt. A *kis* tárnába politikai vagy faji rokonszenv szokott csak vezetni: és az nem

irodalmi, annál kevésbé világirodalmi kalauz; kritikátlan dicséreteivel még inkább elriaszt.”

A „kis” irodalmak ugyanakkor, mindezek ellenére is, időnként átütő sikereket érnek el az idegen környezetben, olyan manapság a világirodalom szerves részeivé vált irodalmakra gondolok, mint a dán, a finn, a portugál vagy az újjörög irodalom. Azt Babits is érezte, hogy a magyar irodalom nemzetközi recepciójának elégtelenségét nem lehet pusztán nyelvünk elszigeteltségével magyarázni: a jelentős huszadik századi sikereket szerzett újjörög vagy finn irodalom nyelve is elszigetelt. Ezért talán érdemes idézni azt a magyarázatot is, amelyet nagy költőnk az átfogóbb recepció sajnálatos elmaradására adott. „Irodalmunk – fejt ki Babits – európai: első királyaink óta teljes akarattal és tudatossággal csatlakozott kultúránk a Nyugathoz, a Kereszténységhez: és régi, pogány kincseit nemcsak kihalni engedte, hanem úgyszólván készakarva irtotta ki, hogy a nyugati kultúra évezredes törzsébe ojtva, egészen új életet kezdhessen. De fejlődése nem volt zavartalan: majd belső reakciók és ellenállások, majd külső háborúk és politikai szakítások választották el választott törzsétől: az ojtvány kókadt, csüggedt, majd hogy egészen levált. Nagy kertészek munkája, mely más fán különös, tripla virágokat, új gyümölcsfajokat hoz létre: itt mind arra kellett, hogy az ojtvány valahogy *megéljen*. S mikor már végre, véglegesen *megélt*, s valóban soha nem látott virágai kezdtek fakadni, új gyümölcsei érni, akkorra oly messze maradt nyugati szomszédaitól, kikhez szellemben, kultúrában mindig ragaszkodott; oly politikai és történeti sorompók emelkedtek közöttük, hogy ha a magyar híven ápolta kertjében a nagy nyugati fának e szerény bujtásait, olyan hűség volt ez, mint a szerény falusi leányé, kit nagyvilági kedvese elhagyott vagy igazában sohasem gondolt rá.”

Nem szeretném hosszabban idézni azoknak az írásait, tanulmányait és vitairatait, például Eckhardt Sándorra, Balogh Józsefre, Keresztúry Dezsőre és Illyés Gyulára gondolok, akik a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején próbáltak számot vetni azzal, hogy „hírünk a világban” miért is alakult olyan szerencsétlenül, és a hivatásos magyar kulturális politikának mi mindent kellett volna tennie annak érdekében (és mi mindent mulasztott el ezen a téren), hogy éppen irodalmunk vigye el nemzeti kultúránk értékeit a nagyvilágba, és ennek révén változzék meg az a nem egyszer kedvezőtlen kép, amelyet rólunk a szomszédaink (a csehek, a szlovákok, a románok, a szerbek) teljesítményeit jóval előnyösebben értékelő külföldi közvélemény kialakított.

Csupán egyetlen idézetet engedjen meg nekem a közönség. A magyar „kulturális diplomáciát” igen nagy műveltséggel és elkötelezettséggel szolgáló Balogh József, a *Nouvelle Revue de Hongrie* és a *Hungarian Quarterly* című kitűnő folyóiratok szerkesztője figyelmeztetett a Magyar Csillag 1943-as évfolyamában közölt *A nemzeti önismeret eszközei* című tanulmányban arra, hogy a magyarságot sújtó trianoni ítéletet részben az alapozta meg, hogy az ország nem volt képes a nyugati közvélemény, illetve a döntéshozó nagyhatalmak magyarság-képét kedvező módon (át)alakítani. „A múlt világháborút – olvasom Balogh József írását – nem a harctéren vesztette el a magyarság, hanem a nyugat-európai közvéleményben: a magyarnak azzal a képével szemben,

amelyet ellenfelei állítottak a világ elé, nem tudott olyan képet vetíteni, amely meggyőző erővel védhette volna meg jogait. Nem utolsó sorban azért történt ez így, mert ellenfelei érvelésének tartalma áttekinthetetlen labirintus volt a magyarság számára, nem tudta azt, amit mások róla tudni véltek.” Igen, valóban arról van szó, hogy a megfelelő országkép kialakítása, elfogadása nélkülözhetetlen a nagy történelmi fordulatok idején, és egy békeszerződéssel kapcsolatos alkufolyamatban az irodalomnak legalább akkora lehet a szerepe, mint a háborúban a hadseregnek – főként, ha a hadsereg vereséget szenvedett.

A külföldi magyarságkép – ahogy mostanában mondani szokták: az „országimázs” – gondozásában, alakításában és javításában, legalábbis az én személyes meggyőződésem szerint, igen sokat tehetne a klasszikus és a modern (a kortársi) magyar irodalom. Természetesen nemcsak a magyarországi, hanem az egyetemes magyar irodalom. Ezen a téren azonban, ha vannak is, különösen újabban, örvendetes eredményeink, a legkevésbé sem számolhatnak be folyamatos és átütő sikerekről. Tulajdonképpen el lehet mondani, hogy Petőfi kivételével nincs jelen magyar író abban a kanonizációs rendszerben, amelyet a kulturális közmegegyezés „világirodalomnak” tekint. Vörösmarty, néhány kiváló francia költő, így Jean Follain, Jean Rousselot, Pierre Emmanuel és mások jóvoltából (a Gara László gondozásában 1962-ben megjelent *Le vieux tzigane* című kis kötet révén) kissé jelen van a franciák világirodalmi tudatában. Ugyancsak Gara László szerkesztésében adta közre 1962-ben a párizsi Seuil kiadó az *Anthologie de la Poésie hongroise* című kitűnő költői válogatást, amely a *Halotti beszédtől* Csoóri Sándorig gyűjti csokorba a magyar líra remekműveit, sajnos ez az antológia mára az ismeretlenség homályába veszett, második, bővített kiadása mindenképpen időszerű volna).

Ugyanígy Jókai és Mikszáth egy időben jelen volt az angol és a német köztudatban, Kosztolányi és Krúdy újabban a franciában, Pilinszky János költészete mindkettőben, Németh László (elsősorban tanulmányaival) a németben, Füst Milán és Szentkuthy Miklós a franciában, Szabó Magda regényei több európai országban is, illetve az újabb magyar irodalom alkotó egyéniségei közül Konrád György, Kertész Imre, Nádas Péter, Esterházy Péter, Krasznahorkai László, Petri György, Grendel Lajos és mások újabban helyet kaptak az európai és az amerikai könyvpiacra és olvasói kultúrában. Külön örvendetes Márai Sándor legújabb keletű német, angol és olasz elismertsége, ámbar az meggondolkodtató, hogy nem legkiválóbb műveivel, például az *Egy polgár vallomásaival* vagy *A Garrenek* művével aratott sikert, ráadásul angol fordítása nem magyar eredetiből készült. A siker azonban természetesen így is örvendetes.

A magyar irodalom nagyobb szabású, egyetemes európai recepciója mindazonáltal hosszú ideig késlekedett, és ezt mi sem jelzi hatásosabban, mint az, hogy minden várakozás ellenére hosszú időn át nem volt magyar irodalmi Nobel-díjasunk. Holott térségünk „kis” irodalmi közül eddig több: a lengyel, a cseh, a szerb, a finn és az újkörög irodalom is hozzájutott ehhez a rangos elismeréshez, és a mi irodalmunk is már többször elérkezett a díj közelébe: a két világháború közötti korszakban

Kosztolányi, 1956 után a börtönbe vetett Déry Tibor, később Illyés Gyula, Németh László és Weöres Sándor (aki Czeslaw Milosz Nobel-díjazása idején három leginkább esélyes jelölt között szerepelt!), később Szabó Magda, Mészöly Miklós, Juhász Ferenc, Nadas Péter és Esterházy Péter, és persze igen sok huszadik századi magyar író tudnék még említeni, aki meggyőződésem szerint és ismert külföldi (akár közép-európai) díjazottakhoz képest is megérdemelte volna az elismerést. Mondjak neveket? Ady, Babits, Móricz, Krúdy, Kassák, Karinthy, Füst Milán, József Attila, Szabó Lőrinc, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Nagy László, Sütő András. Mindezek után igen örvendetes volt, hogy a Nobel Bizottság legutóbbi döntése értelmében a 2002-es esztendőben az Irodalmi Nobel Díjat Kertész Imre még 1975-ben megjelent *Sorstalanság* című regényének ítelték oda.

Európai integrációnk bekövetkeztével talán remélhető lesz, hogy irodalmunk és általánosságban nemzeti kultúránk hatékonyabban és gazdagabban fog otthonra találni az európai nemzetek kulturális tudatában, és része lesz annak a lelki „vérkeringésnek”, amely az integráció szellemi és erkölcsi erejét adja. Azért bízom ebben, mert hasonló történt más „kis”, az unióhoz csatlakozó nemzetek, így a hollandok, a finnek, a dánok, a portugálok, a görögök esetében is. Az európai integráció, legalábbis az utóbbi egy-két évtized tanúsága szerint, mindenütt felgyorsította és felerősítette azt a szellemi „anyagcserét”, amely során az európai nemzetek átadják egymásnak, illetve a nagyobb (kontinentális) közösségeknek nagy értékeiket. Remélhetőleg ebbe a szellemi „anyagcserébe” fog majd minden korábbinál teljesebben bekapcsolódni irodalmunk és kultúránk is.

Természetesen nem csak Magyarország irodalmára és kultúrájára gondolok, minthogy az európai nemzetek közösségében eddig sem pusztán államok, hanem nemzetek, régiók és kultúrák is szerepet kaptak. Az, hogy a közép-európai régiónak azok az országai, amelyekben nagyszámú magyar lakosság él, és amelyekben sok évszázados magyar irodalom és kultúra fejlődött ki, milyen időrendben követik egymást az integrációs „menetrendben”, egyelőre nem tudható. Először bizonyára Magyarország fog sorra kerülni, valamivel később Szlovákia és még később Románia és Szerbia, természetesen annak függvényében, hogy ez utóbbi országokban milyen mértékben szilárdul meg a demokratikus intézményrendszer, amelyek szerves részét képezi a nemzeti kisebbségek és a kisebbségi kultúrák szabad fejlődésének biztosítása. Mindez azt is jelenti, hogy a Magyarországgal szomszédos országok csak akkor tudnak eleget tenni az európai integráció követelményeinek, ha a demokratikus intézményrendszer működését és szükséges további kiteljesedését nem fenyegetik antidemokratikus erők. Így Szlovákiában és Szerbiában a következő választások alkalmával nem kerül sor nacionalista visszarendeződésre és Romániában meg tudják fékezni a Vadim Tudor és Funar nevéhez fűződő szélsőjobboldali előrenyomulást.

Mindenesetre azt itt és most rögzítenünk kell, hogy a teljes magyar kultúra európai jelenlétéért és kívánatos térnyeréséért a magyarországi kormányzat, a magyarországi kulturális intézményrendszer a felelős. Ennek az intézményrendszernek kell elősegítenie azt, hogy az erdélyi, felvidéki, a kárpátaljai, a vajdasági, mi több, a nyugati

magyar irodalom, magyar kultúra is szerepet és hangot kapjon abban a virtuális kórusban, amelyet az uniós nemzetek irodalma és kultúrája alkot. Felelősségünk nem kicsiny, ennek a felelősségnek okos stratégiai munkával, szorgos igyekezettel és bizony anyagi áldozatok vállalásával tehetünk csak eleget.

Babits Mihály majd egy évszázaddal korábban, már idézett tanulmányában, a következőket jelentette ki: „A szellemi élet törvényei hasonlóak a szerves élet törvényeihez, s valamint az élő test minden kis része folytonos anyagcserében áll összes többi részével: úgy van az a nagy kultúrákkal is. Nincs ok tehát feltennünk, hogy a magyar kultúra, ha valóban kultúra és érték, az európai szellemközösségből igazán és sokáig, hacsak egyoldalúan is, kizárva maradhasson. Az alakulások korszakát éljük. Nemzeti irodalmunk, egész nemzetiségünkkel együtt átalakulóban van, de átalakulóban van Európa, az európai élet és kultúra is. Minden jel arra vall, hogy a változások úgy politikai, mint kulturális téren az egyesülés felé irányulnak, s kultúránk is még szorosabban fog az európai kultúrába olvadni, s ennél fogva ott nagyobb és erőihez méltóbb szerepet is vinni.” Mondhatnám, mindezt a jelenben is írhatta volna: huszadik századi történelmünk szörnyű zsákutcái okozták, hogy a nagy nemzeti feladatok újra és újra időszerű kihívást jelentenek, és nekünk, megfontolva a mögöttünk lévő évszázad gyötrelmes tanúságait, válaszolnunk kell ezekre a régi kihívásokra. Mást nem tehetünk.